Ղրուապատոյ 'ի Բարբերաց, 'ի Պարսս և 'ի Հեպեղոս իմաստուՐեՁ ՊՁգիս Հայասպանեայց [1] :

Գ.

Այդ սուղ ինչ օգտեն և բարերարացն իմաստութեան առատութիւն և սատարողացն ջան, եթէ ոչ հաւասար և զուգակիր լիցի փոյթ որոց մատակարարիցինն։ Ել ուրուք լցցի կարօտութիւն՝ եթէ գանձի պատահեալ առանց ձեռին կարկառման անցեալ երթիցէ, կամ թէ առեալ յումպէտս ընդ վայր վատնիցէ. և որպէս 'ի բանակի համախորհուրդ ջան և վաստակ պահանջի և 'ի սպարապետէն և 'ի զօրագլխացն և 'ի զօրականաց առ 'ի յամբոկ յաղթութեանն պատերազմին, նոյն և 'ի մերումս իրի. նովին հոգւով անկ է վառել հետևողացդ իմաստուՐ՝ որով բարերարքն ձեր ջեռան, և սատարողքն բորբոքեցան. որպէս զի առհասարակ լիցի ազգիս իբրև զանտառ մեծ միով հրով հարթ հաւասար հրդեհել։ Այլ եթէ տակաւին ոչ շնորհեցաւ ամենեցուն առնուլ զՁերմութիւն և զլոյս իմաստութեան, զիարդ և է ինչ պատՁառանօք, դուք որք այժմէն 'ի դպրոցս դեգերիք 'ի սուրբ ատրուշանս անծախական հրոյն, գիտասջիք դուք քաջ զպարտս և զյատուկ շնորհդ, և զնուազութիւն եղբարց ձերոց յանձինս ընուլ մի՛ վերջասջիք։ Արանի՛ է ձեզ, զի որում հարքն ձեր ցանկացան և հալեցան՝ գտողք եղէք անաշխատ. նոքա տեսանեն դեռ ևս, և ձեզ միայն տուեալ է վայելել. նոքա զքաղցրութեան իմաստից գիտացին զՁաշակս, դուք փորձով իմացարուք. 'ի նոյանէ խուսարին օրէնք բարձան, այլ ձեզ տուաւ 'ի լոյս թևապարել. գիտացին նոքա զօգուտ իմաստութեան՝ առանց կարելոյ 'ի ձեռս զնոյն բերել, որպէս ձեզդ եղև մարթ։ Արանի՛ ուրեմն պարտականք իցէք անզուգական շնորհին՝ զոր անարգամեծար տէրն պարգևեաց ձեզ 'ի բիւրուց ընտրելոցս ազգակցաց. զի անշուշտ սա և յաստուածայինսն որ մարդումն պարգևին շնորհք՝ զառաջնագոյն տեղիսն ունի. իբր զի եղելութեամբ ծննդեան 'ի կեանս վայելեմք անխտիր, այլ իմաստութեամբ՝ 'ի բարուքն կեալ։ Այլ իցէ՞ բնաւ որ յայսմհետէ վատութեամբ ապախտ առնիցէ զսովաւ, կամ 'ի ծրարս ինչ ծուլութեամբ ծրարեալ անծննդական գործիցէ զամենաբարին գանձ։ Այթէ աղմուկք խազմարարք ըստ խժական ազանց սահմանի, կամ նախանձ ինչ մեհենասէր քրմաց, կամ թերութի քաջահնչող հեգենայից, և կամ որ այլ այսպիսի ինչ, զի չասացից զԱրբենացւոյ մեղադրութիւնսն, զնախնեօք մերովք զանուսումնութե արկին նախատինս, ո՞րքան յայժմուս դեպ ժամանակ զնոսին ջնջել և ուսումնասիրութեանն անուամբ պսակել, որպէս և էն արժանի, զզարմ Հայկայ։

Հապա մանկունք առաքինիք, և համօրէն Հայաստանեայց աշակերտութիւնք, զորս յառաջատեսութի Բարձրելոյն ընտրեաց առ սիրալիս գործ, 'ի նորոգումն կործանելոյ տաՁարին իմաստութեան յայրարատեան բարձանց. 'ի նոյն կատար արդ արձանացեալ իմաստութիւն որպէս ծիրանեփառ թագաւոր՝ հրաւէր ձեզ կարդայ որդւոց նախնի փարազանց աշխարհի. Ի՞հաւասիկ ես "արմատայ "ոստք իմ ոստք փառաց և շնորհաց... "Ի՞ատերուք ամենեքեան որք ցան"կացեալ էք ինձ, և յարմտեայ իմոց "յագեցարուք"։ Այս լոյս կարգեալ 'ի գլուխս Ճանապարհին անմահութեան, ես ինքն Ճանապարհ և ես օթևանն հանգստեան. ընթացարուք քաջութեամբ և լերուք հաւատարիմք առ ինամանն ձեր Աստուած, առ բարերարագ որք 'ի նմանէ յարուցան,

[1] Տես երես 338, 355։

և առ սատարողսն ձեր, առ ազգդ կարօտեալ, և առ անձինս ձեր համբուն։

Հաւատարիմք նախ առ Աստուած լինել պարտք են հետևողացդ իմաստութեան, 'ի խորոց հոգւոց երախտահատոյցք նմա գոլով վասն գիւտի շնորհիդ. զոր թէպէտ բազում անգամ յեղյեղեցի, այլ և դարձեալ ասեմ՝ թէ չիք իբրև զնա։ Զի զի՞նչ է որով գլիցէ մարդ զընդարեգակամբքս. ապաքէն հոգի պատկեր Աստուծոյ, որով միայն յամենայն նիւթականաց վերացեալ՝ 'ի նախատիպն իւր յօդանայ, յեթերաձեմ սահմանէն իջեալ՝ անդրուվարեալ ընդ երկրաքարշ մարմնով՝ թեթևացուցանէ թռուցանէ, 'ի նոյն դարձեալ յաստուածայինսն վերաչուէ կայս. սակայն յուշ, մի կարի երագես վարգես հողեղդ իմ յազատ սահմանսն. զի թէ ոչ սանձ քեզ առեր զիմաստութիւն և մտրակ անկուշող մարմնոյդ, համօրէն 'ի գուբս և 'ի վիհս անելանելիս քեզ անկանել պիտի։ "Մերձենալ առ Աստուած բարի է յոյժ, քաջիմաստն իմ ասէ Մագիստրոս, և ոչ այլ ինչ հնար մերձենալոյ՝ եթէ ոչ գիտութեամբ լուսաւորել զանձն"։ Ա՛հ մանկունք, ո՛վ պարապողք իմաստութե՛, տեսէք որպիսում բարւոյ նուիրեալ էն սակաւ և դիւրանցիկ ամք աշակերտութեանդ. եթէ վայրապար կորուսջիք զայնս, զի՞նչ այլ մնայ ձեզ պատուականագոյն քան զայն կորուսանել։ Ո՛վ ժամանակ ժամանակ, միակ ճոխութիւն մարդոյ և իմաստութի՛, ո՛վ կեանք իմ և իմոց համազգեաց. ո՛րքան ուխշդք էն մահացուք 'ի ճառելն զքեզ, և ո՛րքան առատք 'ի վաճառելն. և զքեզ մանաւանդ, ժամանակդ ժամանակաց, ծայրակարմիր արշալոյս կենաց մանկութեան առաւօտի, զքեզ դեռափթիթ բողբոջ դալարազուարճ, որ 'ի ծրարս ծայրից բարձեալ բերես ընդ փափուկ թերթիւք ամացդ պատատեալ զծաղիկ արբուն հասակին և զպտուղ կատա-րեալ մարդկութեան սերմամբն հանդերձ անմահութեան յաչացս ծածկելոյ. ո՛հ, մի՛ լիցի զքեզ զգրաւականդ յաւիտենականութեան կորուսանել իմոյին գրոհի հետևողաց իմաստութեան, և մի՛ ապա 'ի զուր նստել 'ի լաց և ժտել զդարձ քո յԱստուծոյ, որ ոչն երբէք այդմ լսէ. զի որ մի ևեթ հոգի զուգեաց մարդոյս, մի միայն հաստատեաց և մանկութիւն՝ նշան և վկայ հետևեալ կենացն որ աստ և որ 'ի հանդերձեալսն։

Հաւատարիմք լերուք և առ Բարերարսն ձեր, որք ձրի ընծեռեալ ձեզ զընծայեալսն ինքեանց յԱստուծոյ, և ոչ ինչ աւելի 'ի ձէնջ խնդրեն՝ բայց զի ընկալուչք և վայելողք նոցին լինիջիք. և զի՞նչ քան զայս հեշտին և ցանկալի. կամ զի՞նչ անմտագոյն և անագորոյն քան զայն՝ զի ապախտ ոք զոռվաւ արասցէ։ Ա՛ թէ գիտէիր քանի՛ անչքութիւն սպառնայր ձեզ խրթնացեալ բաղդ ազգիս, եթէ ոչ սոցա թափեալ հանեալ էր զձեզ և 'ի դրունս պայծառութեան մեծի կացուցեալ։ Ա՛հ, արտասուք արեան խառնին յերակունս սրտիս յորժամ յիշեմ զգրկեալսդ յայսց շնորհաց՝ 'ի խաւարային բանտս մտաց դանդաչեալս, ստուերակերպ իմն թափառումն առնելով յերեսս երկրի, տաժանմամբ ստանձնեալ զծանրութիւն կենաց սուղ ինչ 'ի վերոյ քան զջորիս պաճարաց կացեալ, որոց ոմանց թերևս 'ի ձէնջ հանդերձեալ էր արածողս լինել. կամ 'ի խուռն ասխական տարաբաղդիկ ազանց խառնակեալ՝ բազում անգամ քմազարդ հաճոյից տերանց բռանց արբանեկելով, կամ առ դոյզն շահու յանփառունակ գործ զանձինս մատնելով. կամ առ 'ի չըգոյէ բաւական խելաց և մտաց՝ նենգաւ և մանկաւ զընկերսն հանելով, և որպէս հաւորսք յար դարանօք և թակարդովք շրջելով, միանգամայն և անձանց զգուշացեալ 'ի հզօրագունիցն ծուղակաց, և համօրէն 'ի չքնաղից և յաստուածակերպն դիմաց ի-

մատութեան զիրկք ելով՝ վարկպարազի ընթացիւքն հասանել 'ի կէտն կենաց՝ յաճախ անգէտք անտեացն ։

Իսկ այժմ, ո՞վ սքանչելեացս, քանի՞ այլակերպս և վեհս զձեզ տեսանեմ յայնմանէն. որպէս գեղազարդ ձագունք ծաղկաճեմք 'ի միջոյ գետնասող զեռնոց ոմանց յանկարծոյն թևացեալ վերացեալ յազատութի օդոց ճռուողաբար ձայնիւք խոսպալ խայտալ. զճառս ձեր լսեմ 'ի բանասիրաց կաճառս, և զմատեանսդ 'ի գրանոցս ընթեռնում, և ընդ թարգմանութիւնս օրինակագրացդ յօտար լեզուս յաւէտ սխրանամ։ Խնդութե արտասուք ելանեն 'ի լիճ լուսոյս յորժամ 'ի դահլիճս մեծամեծաց զհայկական մատանցդ զծնունդս տեսանեմ 'ի նկարս և 'ի քանդակս, զսիրելին իմ զգրիգորեան քահանայութիւնս կերպարանեալ եդեմական իմն ծաղու, կամ զահեղ մեծութի հայկազնեան դիւցազանց ցոլակն աչօք, հերապանծ գիսակօք, քաջալանջ և թիկնաւէտ իրանօք, բարձր և յաղթ հասակաւ, երագ և առ ամենայն պատրաստ ձեռօք, և հսկայաբար նազանօք ։ Ոմն 'ի ձէնջ տեսանեմ անզբաղօրէն ուռենեաւ ոմամբ կամ սաղարթազուարճ կաղամախեաւն հովանաւորեալ՝ զբնութեան պատկեր նախ յաչսն և 'ի սիրտ նկարելով ըստ ամենայն հրաշարուեստ քատակի տիեզերագործ մատինն, և ապա 'ի ջեռնուլ ախորժակացն մղումն ձեռին տալով՝ ճշգրիտս իմն քան զնախատիպսն յերանգ և 'ի ձև ածել 'ի քարտին ։ Այլ 'ի հրապարակն անցեալ՝ 'ի մերկ գետնի զոր բազում անգամ կոխեալ էր իմ, տեսանեմ տաճար իմն զարմանագործ հոյակապ բարձրացեալ վերացեալ, և ընդ նմին զիս ինքն վերաբերելով հասանեմ յերկնանման գմբէթն հրաշակառոյց, զոր նոր ոմն Տրդատ արամեան յերկինս զետեղեաց ։ Այլ այն որ երբեմն ընդ անբանիցն ջոկս բաժանէր զգետնափոր նկուղն՝ արդ զաչսն սրակնագոյնս յարփենիցն ճեմեցուցանէ կամարս՝ յականէ յանուանէ ընդ ստեղծողին կոչելով զՀայկն և զՎահագն, զԲազմաստեղսն և զՓառազնոսին, և ընդ նոր և ընդ հին ճանապարհս արեգականց անցեալ յառաջեալ՝ յանզգաստից իմն հասանի հարկանի ընդ պարիսպն մտաց անանց և ընդ դուռնն՝ ընդ որ հոգւոյ միայն է անցանել, և զիւրոց ջանից մրցանակ զիմաստութեանն պսակ կախեալ զնմանէ՝ տակաւ յինքն դառնայ ։ Այլ այլ ոմն լուծական դաշտաց նահատակեալ՝ զնոյն ջուր և ճանապարհ և ճանապարհին վարիչ երիվար գործէ 'ի կատսայն անհնարին փքոցուռոյց եռացուցեալ, և զաննուաճելի փողոց ահիապարանոց ծխոյն կալեալ անարգել յոր կոյս և կամիցի արշաւեցուցանէ զնոր զայն փրփրերախ նհանգ ծովային, և ովկիական լերանց յաղթեալ հարթեալ՝ ոլորտից տիեզերաց դիմագրաւէ, ողջունելով զափունս յոր տակաւին չէր կոխեալ անխոնջ գարշապարաց հայկազնեայ վաճառականաց ։ Իսկ և միւսն տարաշխարհական ուղևորութեանց եղեալ մշակ ընդ ցամաք՝ մանրազնին և բանասէր աչօք անցեալ ընդ աշխարհս, յոր բնութի կամ արուեստ հրաշալիս ցուցանիցէ, երթեալ հասանէ 'ի մայրն աշխարհաց և բնութեան և արուեստի. զինուն ուսմանց զխաւար տգիտական բարբանջմանց հերձեալ, ջահիւ իմաստութեան զհնութիւնն լուսաւորեալ, աշխարհագէտ մտօք զաւերակսըն ընթերցեալ, քննէ և իմանայ զծածուկս Հարքայ, Արմաւրայ, Արտաշիսեան և Երուանդեան չինից, զԳառնոյ և զԱնւոյ. նա և յառաջ անցեալ խոնարհաբար ողջունէ զմեծն Մասիս, և տիրաբար հարցանէ քանի հրեղէն և ջրեղէն զօրութիւնք ձուլեցին զվսեմագոյնն լերանց և զառաջին պատուանդան երկնաւորին, քանիցս հուն անցի ընդ հարստակող իրանսն գործեալ գետք հրածորանք ըղդաշտս Այրարատայ տրամացուցին,

կամ որքանիցս ընդ աՀաւոր և խոր-
խորին որկոր նորին վերափչմունք ե-
ղեն ծխոյն ծծմբոյ, կամ Երբ և ո-
րո՛վ տիեզերասասան թնդմամբ սաս-
ղըն նորա միաբուն յերկուս պատա-
ռեցաւ գագաթունս միմեանսայարս՝
'ի ստորև անմեկին զսկզբնական օ-
րէնս զուգութեանն պաՀելով, յորմէ
պատկառէին իբրև 'ի թագաւորէ մե-
ծէ Համօրէն լերինք վերնոյն Ասիոյ:

Աւաղ բա՛բէ, ցո՞րվայր ձգեն տա-
նին զմեզ Հրաշք քաջաց Հետևողացն
իմաստութե՛. մի՞ ինչ երկմտեսջիք, զի
և այդ ամենայն ոչ մեծագոյ՞նք իցեն
բարեացն զոր գտջիք յիմաստութե՛.
վասն որոյ և զբարերարսն ձեր ան-
մոռացյուշի ունել ցանկալի իցէ ձեզ:
Ընդ նոսին և զերկրորդ բարեաց և
կենաց լեալ ձեզ պատճառս զիմաս-
տութե՛ սատարողս, զդաստիարակսն
ձեր, որք բազում Ճգամբ անձանց
չաՀեալ զնոյն 'ի ձեզ գանձել սիրեն,
յանձն առեալ զտաժանագոյնն եր-
կանց՝ զորդիս բնութեան յորդիս ծնա-
նիլ շնորՀաց. քանի՛ խնդութիւն և
վարձս վաստակոցն փոխանակիցէք
նոցա՝ եթէ ընդ Հլութեան և ընդ
ջանս ձեր տաջիք նախատես աչաց նո-
ցա նշմարել զկատարելութիւն կե-
նացդ և զզօրաւիգն տկարացեալ ազ-
գին մերոյ, յոր սակս ոչ անխայեն
մատակարարել ձեզ առատութեամբ
զյորդոր և զխրատ, զժամանակ և զա-
նօթ, զքիրտն և զսիրտ:

Դուք ինքնին պատմեցէք աս-
տանօր զոքանչելի օրինակ նոցա յան-
կաւոր ջանիցն, յոր տեսէքդ և վայե-
լէք, զանխոնջ խնամս Հօրն այն մե-
ծի՝ որում յանձնեցայք 'ի բնական
ծնողացդ, որ զմի մի 'ի ձէնջ իբրև
զիւր ձեռասուն սանիկ սիրեաց և գը-
գուեաց. ձայն երախտեաց ածէք Հըն-
չեցէք յԱռաքինին և յԻմաստասէրն
կատարեալ, որպիսիս զձեզ կամէրն
լինել 'ի գլուխ ակմբիս կացեալ. և
այժմ... ԱՀ անժպիտ լըջութիւն
ո՛Հ գուժկան լռութիւն՝ որ յանկարծ.
զզուարթութիւն ատենիս 'ի սուգս
Համակէ. ո՞ւր ես Հայր, զորոյ զգիրկս
և ես ինքն գտի ասպնջական և դայեակ
աղկաղկ Հասակիս, յորժամ յաշխարՀէ
ուծացեալ, զսիրելեացն որ անդ՝ 'ի
քեզ մոռացայ զանձուկ. ո՞ւր դադա-
րես աստուածպետականդ գաՀագը-
լուխ կաճառոյս. աՀա զպատկեր քո
զնոյն օրինակ քաղցրաՀայեաց քաղ-
ցրաժպիտ տեսանեմ որպէս և միշտն,
և Հի՛մ ոչ բարբառիս այսօր, զմէ՞ զօրՀ-
նաբաշխ աջդ ոչ կարկառես զքոյի-
նասէր ակմբովս... Աւաղ զի՞նչ ասեմ,
զա՞ջն, զձա՞յնն. աՀա բոլոր բովան-
դակ Հոգին այն պատկեր Ճշգրիտ Հո-
գւոյն Հեզութեան Հովանացեալ կա-
լեալ ունի զտաճարս, և ընդ Համայն
ակնարկեաց մերոյ մի մի ձայնս և յոր-
դորս լսեմք յիմաստասիրութե՛ ջանս.
ինքն գողացեալ յըղձից մերոց 'ի ձեռն
Հզօր պաշտպանացն՝ 'ի գլուխ երկնա-
ւորին ճեմի Սուկաւայ՝ զցօղս օրՀ-
նութե՛ց առատաբար զողջոյն Հայա-
ստանեօքս Հոսելով. քաջապէս զըն-
թացս բարեպաշտութեան և զիմաս-
տասիրութե՛ն կատարեալ, ընդ Մը-
խիթարայ և ընդ Գրիգորի երթեալ
Հանգչի զՀանգիստն այնչափ քաղցր՝
որչափ ոք միամտութեամբ վաստա-
կեցաւ աստանօր վասն Աստուծոյ և
վասն ազգին իւրոյ. զՀանգիստն նմա
յոյժ արժանաւոր յետ յիսնամեայ նո-
րա այսպիսի վաստակոց, յետ չորիցս
ընդ արեգական ծրիւն անցեալ 'ի
գոգն ովկիանու վասն բարւոյ ազգին
դիմագրաւելոյ, յետ քսանամեայ ճը-
գանցն 'ի բարդաւաճանս ուխտին իւ-
րոյ՝ որով զազգն բարգաւաճել գիտէր.
յետ զյոգունց մոռացեալ և զ1500
ամօք մաՀացեալ նախնեաց մերոց մը-
տաւոր յիշատակս առաջին անգամ 'ի
լոյս ընծայելով տպագրութեան. յետ
Հնգետասանամեայ մարմնոյն վշտա-
կիր ցաւոց, որով Համբերութեան նոր
գաղափար ընծայեցաւ աշխարՀի. յետ
երկոտասանամեայ անդուլ խոկմանց

1 Գերապայծառ Մուքիաս Վ. Սոմալեան Ար-
Հիեպիսկոպոս և Աբբայ, որ 'ի 10 փետր. տարւոյս
Հանգեաւ 'ի տէր:

և գործոյ 'ի զարգացումն վարժարանաց յանձնելոյ 'ի խնամս նորին : Այն խնամք անխոնջ հոգւոյն բարեսիրի յաւերժ յիշատակ հայկեան դիւանաց, այն խնամք ոչ թողին զսիրտ նորա մինչև 'ի մարմնին էր . անբծութի հոգւոյն՝ հարեալ 'ի դէմս խաղաղականս, ընդ որ զուարթունք զինքեանս իբրև 'ի հայելւոջ կերպարանէին մինչ 'ի մահահանգիստ բարձին հանգչէր, ոչ մոռացաւ 'ի պայծառ և յաստուածամուխ տեսութիւն յետին ժամուցն՝ զորբութի սիրեցեալ իւր օթարանս իմաստութեան ազգին . սահեալ ընդ մէջ մահու և անմահութեան՝ հազիւ հաղ հայեացս մի, բարբառ մի, շարժուած մի այլ մնալով 'ի նմա, ահեկին օժանդակութե կանգներ զաջն՝ որով զկէս ատենիս 'ի պաշտօնեայս Աստուծոյ էօծ, և զամենեսին օրհնութեամբ երկնից պարարէր, և կնքեալ յօդս՝ ասէր, Օրհնեմ զդպրոցսն . . . Օրհնութիւն զոր անդէն հրեշտակայ յափշտակեալ դողդոջուն ձայնիւն հաստատեցին զդպրոցն մեծ . օրհնութիւն որ ցարդ բարբառի 'ի սիրտս մեր և 'ի սրահս վարժարանիս . օրհնութիւն որ գրաւական աննախանձ սիրոյն իւրոյ 'ի վերանալն յերկրէ՝ յարոյց փոխանակ իւր Առաջնորդ մեզ և յառաջացուցիչ տանս Թորգոմայ ըզՀայրապետ 'ի քրիստոսեան գահէն մեծարեալ և 'ի Մասեացս ողջունեալ այնպիսի՝ յորմէ արդիւնս մեծամեծս անհնար է չյուսալ :

Բայց զի մի աստանօր բեկբեկեալ բանիւք և շնչով զվեհից և զարժանաւորաց գովեստս բովանդակել կարծիցիմ, զայն այլոց թողեալ, ազդ աբարից դարձեալ հետևողացդ իմաստութեան, զնոյն զայնքան ջանս տեսանելով վասն սիրոյ և օգտի ազգին՝ 'ի նոյն սէր և 'ի ջան վառել և ձեզ . քանզի միայն դոքին կարեն կանգնել զպարծանս նախնեաց մերոց :

Այս 'ի կանգնել անդ զազգդ՝ օգնական տկարութեանց նորա լինելով, յերախտահատոյց լինել առ բարերարսն ձեր և վաստակաւորս և առ Աստուած գլխովին, ում առաւել բարեգործակք և երախտաւորք գտանիցիք՝ քան թէ ձերոց իսկ անձանց . զի ամենայն զոր վասն նոցա վաստակիցէք՝ 'ի ձեզ դարձցի ամենայն, և դուք յառաջ և 'ի վեր քան զնաւս դուք լինիջիք ճանաչողք և վայելողք բարօրութեանց ազգիդ ձերոյ . ձեր լինիցին մեծամեծ վայելք և խնդութիւնք, յորժամ վերացեալ մօք տեսանիցէք զգամ քան զգամ մերձեցեալ արդիւնս ջանիցդ և զձերոցնմանեայն, և լուիջիք զշնորհաց մաղթանս և զվկայութիւն յազգէդ և յօտարաց :

Քաջալերեա́ց արդ քաջալերեաց ուսումնավարժ մանկտի Հայաստանեայց . դոյզն և սակաւ են ժամանակք քրտանց և վաստակոց, յաւերժականք են վայելք հանգստեանն : Ո՛ն փութա՛, գիրկս արկ իմաստութեան որ կոչէն զքեզ, զի "Դիւրաւ երևի սիրողաց իւրոց" . 'ի սկզբան աւուրց քոց ջանա՛ ընդ Սողոմոնի զնա ածել քեզ կենաց կցորդ, զի "Անմահութիւն է ազգականութիւն նորա" . Էկ դիր զսիրտ քո 'ի ներքոյ քաղցր գաւազանի նորա և հովուեսցէ զկիրս քո, և վարեսցէ զչարսն որ 'ի բանսարկուին թելադրութէ՝ յանձնէ քումմէ, և ապա լուսաւորեսցին մտացդ աչք . "Ոի յանձն չարարուեստ իմաստութիւն ոչ մտանէ," և ըստ Եւթաղեայ աղերսական բանին, "Միայն օգնական չարեաց զանմտութիւն գտի", որ է անիմաստասիրութիւն : Ուսի՛ր զիմաստութի, և եղիցին լուսաւոր ամենայն ճանապարհք կենաց քոց, և մի՛ որպէս ըզտգէտսն լինիցիս՝ զորոց ասաց գովեալս մեր Մագիստրոս . "Ամենայն գործառնութիւնք նոցա անվաւերականք" . ուսի՛ր զիմաստութիւն և կեցցես ուղղութեամբ, և իբրև հմուտ և յառաջածանօթ հանդերձեալ աշխարհին՝ անցանիցես զուարթութեամբ, և մի՛ որպէս զթիւրեալ-

սըն անիմաստութեամբ իբրև զանասուն 'ի մահճի խառանել և 'ի խըղճէն դանդաչել․ քանզի "Կոյր զրկի ,, 'ի ճառագայթից արեգական, և ,, տգիտութիւն զրկի 'ի կատարեալ ,, կենաց ,,․ ուստի զիմաստութիւն, վախճան բանիս, զի և անմահութէն զոր անդ վայելիցես՝ մնայցէ յիշատակ և աստէն, որպէս զհոտ վարդի և զհալուէի որ զկնի ծաղկանցն անցելոց․ և մի լինիցիս նման այնոցիկ "Որոց զի,, մաստութեամբ զանց արարեալ՝ ոչ ,, միայն վնասեցան առ 'ի չճանաչելոյ ,, զբարիս, այլ և զանմտութեան յի,, շատակ թողին յաշխարհի ,,։

Ով բարեբաղդի հանդիպեալ դարու և վիճակի մանկունք Հայաստանեայց, և դուք դաստիարակք իմաստութեան, և դուք բարերարքդ և նորին աճելութեան պատճառք, ընթացարուք իւրաքանչիւր հաւատարմութեամբ յիւրական շաւիղս ասպարիզացն իմաստութեան, զոր ամենախնամ գթութիւն բարձրելոյն եբաց վերստին 'ի Հայաստան աշխարհիս․ ահա ընկերք ձեր առաքինիք 'ի գլուխ ստադին հասեալ կան պսակաւորք Է հանդիսադրին Յիսուսի իմաստութեանն իսկականի ճեմս առեալ, և ձեռամբ վարուց ձեզ խրախոյս տալով․ այլ և ընթացակիցք դոն ձեր առաքինիք անշեղ ակամբ 'ի նպատակէն՝ դիմելով, և ձեզ համարձակութիւն տալով․ յաջմէ հոգիք հարց ձերոց նախնեաց ընտրելոց սաւառնեալ զդրօշս ցուցանեն զոսկեղինիկ տառն ՓԱՌՔ ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ․ և յահեկէ անհուն դասակք ուրուականաց ապագայ որդւոց Հայոց զգեռ տժգոյն զիւրեանց նշանն վերացուցանեն տարրացեալ 'ի նմա տառիւքս այսոքիւք, ՅՈՅՍ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ․ և յառաջոյ ինքնին տէրն համօրէն սրբովք և հրեշտակօք գրկատարած և պսակամատոյց մնայ ձեզ գոչելով, ՊՍԱԿՔ ՑԱՂԹԱԿԱՆԱՑ։

Հ․ Ղ․ Մ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Հայկական հնութեանց վրայ։

ԽՍՐՈՒՆԿ բաղձանքները մարդուս սիրտը երկար ատեն որ գրաւեն, շատ մտածող կ'ընեն զինքը․ և որչափ անձեռնհաս ըլլայ իր վառուած փափաքանացը հասնելու, կարծես թէ այնչափ ծանրութիւն ու մռմռուք մը կը տիրէ վրան․ ալ անկէ ետքը զուարճութիւնն ալ՝ տխրութիւնն ալ իր սրտեռանդն խորհրդոցը մէջ կը գտնէ։ Հնութեան առանձին և սոսկալի ամայութիւնները իրեն մխիթարական բան մը կուգան, և հոգին կարծես թէ ինքիրմէ դէպ 'ի հոն կը քաշուի։

Նոյնպիսի զգացում մը կուգար նաև իմ վրաս՝ երբոր Միջերկրական ծովը հեռուէն ձգելով, Հերակլեան արձաններէն դուրս ելայ Ովկիանոսին վրայ սեպտեմբեր ամսոյն վերջերը՝։ Այն մեծ ծովուն լայնութէը համեմատ՝ իմ բաղձանքներս ալ ընդարձակ կուգային կրնամ ըսել։ Շատ առտուներ և շատ իրիկուններ նոյնպիսի անբաւ ջրերուն մէջ կը ծփէինք, և նոյն բնութեան ահեղ տեսարանները որ մեր չորս դին կը պատէր․ թէպէտ կ'ամպոտէր երբեմն երկինքը, երբեմն ալ կը պարզէր, բայց մենք միշտ ան անհուն ջրերուն կեդրոնը կը գտնէինք զմեզ։ Նրաւ որ ան ահագին երևութին վրայ երկար ատեն պէտք չէր նայիլ՝ առանց յափշտակուելու հաճոյական խորհրդոց մէջ․ անոնք ալ աս ջրեղէն սահմաններուս վրայ չգիտեմ ինչպէս կ'աւելնային մարդուս միտքը, և անբաւական սիրտը շատ հեղ կ'երէր կը մրկէր ու կը փղձկէր։ Լռութեան մէջ թռած անձայն հառաչանքները հովերը միայն